

Recepcia Heglovej filozofie vo Francúzsku sa vždy vyznačovala istými špecifickými črtami. Hoci bol Hegel v určitom zmysle pokračovateľom odkazu francúzskeho osvietenstva a racionalizmu, bol predovšetkým Nemcom, a to bol dostatočný dôvod, aby bol prijímaný s najväčšou ostražitou. Z toho hľadiska by sa dalo aj tohoročné prijatie Hegla, v súvislosti so VII. Medzinárodným kongresom Heglovej spoločnosti, ktorý sa konal v dňoch 8.—12. apríla v Paríži, pokladať za akési pokračovanie národne podfarbenej tradície zdržanlivosti k Heglovmu myšlienkovému odkazu. Skutočnosť však je podstatne iná. Moderná francúzska filozofia je dnes Heglom poznačená nemenej ako filozofia kdekoľvek inde vo svete, a premenlivosť, s akou rezonujú Heglove myšlienky so súčasným spoločenským dianím, vyvoláva preto aj vo Francúzsku ostré diferenciacné procesy. Ak sa francúzska filozofická verejnosť, na prekvapenie, zhodla v chladno zdržanlivom postoji k tohoročnej udalosti heglavskej filológie, treba vidieť v pozadí takejto zhody príčiny, ktorých nejednoznačnosť stojí za zamyslenie.

Hľadať zdroje tejto zdržanlivosti iba v niektorých nešťastných organizačných krokoch, ktoré naozaj vyslúžili tohoročnému heglavskému kongresu ostentatívnu lahostajnosť Sorbonny, bolo by asi strkaním hlavy do piesku pred hlbokými dynamickými zmenami v spoločenskom zmysle dnešného záujmu o Heglova filozofiu. V priebehu troch rokov, ktoré nás delia od VI. pražského kongresu Medzinárodnej Heglovej spoločnosti, sa rozostavenie sociálnych rezonátorov tejto filozofie veľmi rýchlo menilo a je dnes také, že nie je ozaj nadsázkou hovoriť o zásadných posunoch v zmysle Heglovej aktuálnosti.

Logika životnosti Heglových myšlienok nebola nikdy chudobná na protirečenie. Hneď po smrti veľkého dovŕšiteľa vývinu nemeckého idealizmu sa Heglova škola rozštiepila na dve línie, staroheglavskú a mladoheglavskú, a dynamika ich duchovného pohybu prinášala v každej z nich ďalšie polarizácie až po vznik marxizmu. Protirečenia Heglovho myslenia neprestali však pôsobiť ani u nás na pôde filozofie, ktorá svoju súvislosť s ním chápe ako kritické prekonanie heglavských inšpiračných zdrojov. Je známe, že podstatou „menševizujúceho idealizmu“ bola nekritická recepcia Hegla, ako aj nie je tajomstvom ani to, že vplyv hegelianizmu v sovietskej filozofii ani po uzavretí polemiky s „menševizujúcim idealizmom“ neustal. Nerozlišujúce odsúdenie Hegla Stalinom ako filozofa „aristokratickej reakcie“ na francúzsku buržoáznu revolúciu a na francúzsky materializmus malo svoj protipól v jednostrannej, nepriberčivej exploatacii Heglovho logického dedičstva v bezzubej exemplarizujúcej „dialektike“ z rokov kultu osobnosti. Nečudo preto, že obrodné procesy v socialistických krajinách po XX. zjazde KSSS vyvolali v oblasti filozofie súčasne i vlnu intenzívneho záujmu o autentického Hegla. Toto „marxistické novoheglavstvo“, oneskorujúce sa za pôvodným novoheglavstvom najmenej o päťdesiat rokov, prekonallo od tých čias celý zložitý vývin, ktorého plody ešte raz upútajú pozornosť historikov, a veľa faktov nasvedčuje tomu, že práve dospelo k bodu novej závažnej diferenciacie. Zatiaľ by asi bolo predčasné robiť závery o tom, či už aj na Východe nadišli nové „tridsiate roky“ heglavskej recepcie, ktoré poznačujú už dlhšie buržoáznu novoheglavskú recepciu rozbiehavosťou hodnotiacich stanovísk. Zdá sa však, že priebeh parížskeho kongresu oprávňuje predsa už teraz vysloviť určité očakávanie najmä v tomto smere.

Zamyslime sa však ešte skôr nad samou podstatou Heglovej aktuálnosti v našom storočí a nad provokatívnosťou faktu, že vyše sto rokov staré myšlienky sa môžu

s takou neodbytnosťou stále znovu vracaf pri každej významnejšej udalosti kultúrnych dejín na ich scénu, a to nie ako mlčanlivý svedok, ale ako účastník, ktorého vplyv na ich priebeh nie je možné poprieť. V čom tkvie tajomstvo tejto neuhasnajúcej aktuálnosti myšlienok, o ktorých bol Marx presvedčený, že nimi končí história univerzálneho poznania a že dejiny filozofie sú po nich mysliteľné už len ako proces „regresívnych metamorfóz“?

Najzložitejšie otázky obsahujú niekedy hľadané odpovede už vo svojich formuláciách a zdá sa, že v danom prípade je to tiež tak. Nespočítva snáď toto tajomstvo práve v ultimativnosti zvsobecnujúcej syntézy, ku ktorej dospel Heglov idealistický systém špekulatívnou filozofickou extrapoláciou čiastkových reálnych dialektických súvisov do celej totality sveta? V tom, že je Heglova filozofia mystifikovaným modelom reálnej totality sveta, ktorý práve, vďaka svojej špekulatívnosti, mohol tak perspektívne anticipovať súvislosti, ku ktorým sa iba dnes lopotne prediera veda a v jej stopách filozofické vedomie realizmu?

K správnosti tejto odpovede je azda možné dodať iba toľko, že súčasné myslenie pociťuje potrebu univerzalizujúcej syntézy vedenia oveľa naliehavejšie, ako ju pociťovalo v Heglových časoch, lebo rozdrobenosť a rozptyl vedenia sú dnes s minulosťou celkom neporovnateľné. Pri súčasnom nedostatku uspokojivej metafyziky, s ktorým sa nevedel vyrovnaf ani marxizmus pre svoj odmietavý postoj k ontológii a antropológii, je Hegel dnes — nech už to znie akokoľvek paradoxne, ešte aktuálnejší ako pri živote. Zmysel tejto jeho aktuálnosti nie je však ani dnes univerzálny, takisto ako nebol univerzálny ani v minulosti. Heglovo myslenie bolo vždy, ako ho nazval už Engels, „filozofickou ideológiou“, ktorej spoločenský zmysel bol v rozhodujúcej miere určovaný konkrétnou štruktúrou ideologických potrieb spoločnosti a momentálnou konšteláciou síl ich historických nositeľov. Aj keď rozhodne nie je možné povedať, ako to predpokladá verejná mienka, že v Heglovi môže každý nájsť, čo práve potrebuje, pri povestnej protirečivosti jeho názorov sú možnosti ich praktického zhodnotenia ozaj veľmi široké a bohaté na príležitosti k najnečakanejším zvratom. Napriek tomu, že Hegla nacizmus nemohol využiť, bolo by lahkomyseľné nevidieť, že v novoheglovstve predsa len viedli Heglove myšlienkové podnety k tak diametrálnym výsledkom, ako bola polarita talianskeho liberalizmu (Croce) a fašizmu (Gentile), aby sme uviedli aspoň jeden príklad za všetky. Interpretácia Hegla má preto vždy nielen povahu nového osvetlenia jeho myšlienok, ale má tiež zmysel významného symptómu.

Ako je teda dnes Hegel interpretovaný a o čom jeho interpretácia vypovedá?

Na túto ozaj kardinálnu otázku súčasného heglovského hnutia sa pokúsil odpovedať už v otváracom prejave kongresu predsedsa Medzinárodnej Heglovej spoločnosti Wilhelm R. Beyer. Vyslovil presvedčenie, že Heglov racionalizmus, liberalizmus a optimizmus je aj na pôde jeho filozofie dejín, ktorej bol tohoročný kongres venovaný, dostatočne pádnym argumentom v prospech pozitívnej charakteristiky dnešnej aktuálnosti Heglových myšlienok. Vzhľadom na protirečivosť týchto myšlienok nemožno sa však ani v danom prípade vyvarovať nežiadúcemu „avšak“, ktoré si na nás vynucuje nenáročnosť praktického smerovania náročnej Heglovej koncepcie dejín do apologetiky pruskej konštitučnej monarchie ako vyvrcholenia vývinu slobody.

Už toto protirečenie ukazuje, že ako celý systém, aj Heglova filozofia dejín môže byť aktualizovaná dvojakým spôsobom, progresívne i regresívne, teda ako dialektický stimul dejinného pohybu, aj ako metafyzická apológia ustrnulej dejinnej situácie. Ťažko sa možno dovolávať Heglovej kritičnosti s nekritickým postojom k jeho dedičstvu a práve preto, napriek uisteniam väčšiny hlavných referentov kongresu — Chaima Perelmanna, Jeana Wahla, Marka Mitina, Etienne Wolffa, Jeana Yves Calveza a Louis

Althussera — o úzkom, hoc aj inými smermi sprostredkovanom vzťahu Heglových myšlienok k dynamickým procesom súčasnosti, gravitovali kongresové rokovania s akousi bezútešnou neodvratnosťou k antikvárnym momentom a systematickým témam Heglovej filozofie dejín. Hoci o tejto časti Heglovho filozofického systému nepochybne platia aj dnes Leninove slová, že azda práve v nej Hegel najviac „zastaral a zantikárnel“, prejavila sa v tejto usmernenosti kongresových rokovaní skôr všeobecná ako špecifická tendencia aktuálnej rezonancie Heglových myšlienok.

Hegel sa na rozdiel od Fichteho zapísal do análov filozofie dejín ako protivník dogmatizmu a ako racionalista, ktorý sa snažil jednotu bytia a rozumu sprostredkovať popri všetkých nedôslednostiach, ale predsa rozumove, a teda v predpokladoch kriticky. Engels sa ho preto plným právom zastával proti obvineniam z nekritickej apologetiky skutočného ako rozumného, lebo predikát „skutočný“ mal u Hegla konkrétny hodnotiaci zmysel „nevyhnutne jestvujúceho“. Hegel však bol idealistický racionalista a keď prof. Beyer citoval vo svojom prejave so súhlasom Cornuyho slová, že pre marxistov „...je revolúcia vecou rozumu“, zachoval tým, vzhľadom k abstraktnosti tejto formulácie, vernosť Heglovi nielen v jeho veľkej prednosti, ale i v hlavnom nedostatku. Lebo kľúčová otázka dneška, ktorá sa vôbec nedotýka iba Hegla, vychádza za rámec takéhoto konštatovania tým, že sa pýta práve na konkrétny obsah revolučného rozumu. Táto otázka nebola na kongrese ani nastolená a pokiaľ sa o to jednotlivci — ako Lucien Goldmann, Louis Althusser či niektorí západonemeckí účastníci — predsa len pokúšali, dosiahli tým iba tolko, že sa rušivo vydievali z prevládajúcej atmosféry akademického uspokojenia z nadobudnutej heglovskej erudície. Nečudo, že za týchto okolností vyznela aj výzva, ponúkajúca kongresové rokovania za fórum európskej revolučnej mládeže len ako rétorický obrat bez záväznejšieho zmyslu.

Kongres prebiehal striedavo v plenárnych zasadaniach a v dvoch sekciách s nevelkými odchýlkami od predbežného programu. Spomedzi vyše ako štyridsiatich referátov sa dá ťažko vyberať a vyzdvihovať, lebo profesionálna úroveň rokovaní bola ozaj vysoká. Ústredná téma — Heglova filozofia dejín — v nich bola pochopená ako rámec, nie východisko úvah a táto skutočnosť vtiskla historizujúci charakter aj vystúpeniam takých prominentných ľavicových mysliteľov, akým je Althusser, ktorý hovoril o prekonaní Heglovej logiky Leninom, alebo Christus Axelos, ktorý porovnával funkčnosť „náruživosti“ v Heglovej filozofii dejín a v Schillerovej koncepcii revolúcie. K odchýlkam od programu patrila aj neúčast pražských filozofov, takže jedinými československými účastníkmi kongresu bolo päť bratislavských filozofov, z ktorých dvaja mali referáty.

Napriek tomu, že na kongrese odznali aj referáty s futurologickou problematikou, ako napr. referát zakladateľa futurologie Ossipa Flechtheima *Dejiny a futurologia*, a že boli dokonca citované slová Augusta von Cieszkowského, ktorý prvý kritizoval Hegla za to, že jeho filozofia ostáva bez programového apelu na historickú prax ľudí a zdôrazňoval, že totalita dejín je mysliteľná len v jednote minulosti a budúcnosti, celkový priebeh kongresu sa vyznačoval až zarážajúcou ľahostajnosťou ku krízovému stavu súčasných dejín a chmúrnosti ich futurologických vyhládov.

A predsa heslá, ktorými bola ešte z vlaňajšieho májového povstania študentov popísaná budova Ústavu politických vied na Rue Saint Guillaume, v ktorej sa kongres konal, priamo provokovali ku kritickému konfrontácii Heglovho filozoficko-dejinného dedičstva s ťaživou problematikou súčasného svetového diania. Keďže sa tak nestalo, ťažko sa čudovať, že sa kongres nestal tým, čím chcel byť, totiž fórom mládeže. Pre väčšinu ľavicovej mládeže sa musí prevládajúci tón dnešnej interpretácie Hegla nevyhnutne javiť ako príliš samoúčelný a konzervatívny, pričom, časti viny, prirodzene, nie je možné pozbaviť ani samého Hegla.

Pre Hegla nebolo síce všetko skutočné rozumné, ale iba skutočné považoval za ozaj rozumné a tento postoj sa v moderných dynamických dejinách rovná ospravedlňovaniu nech už živelnosti alebo prakticismu, ale v každom prípade rezignácii na veľkorysú programovú projekciu ľudskej budúcnosti. Revoltujúca mládež dáva najmä z tohto dôvodu prednosť fichteovskej „dogmatickej ceste“ pred heglou „kritickou cestou“, uprednostňuje utópiu sľubujúcu radikálne zmeniť neuspokojivé spoločenské pomery pred nepľodnosťou realistického rozumu, pričom nesulad medzi ideálom a skutočnosťou nechápe ako nedostatok ideálu, ale ako nevyhnutný predpoklad revolučnej nápravy skutočnosti. V tejto súvislosti by bolo pokrytectvo zastierať, že jednou z príčin tejto anarchizujúcej subjektivistkej orientácie najradikálnejších zložiek „novej ľavice“, je nespokojnosť mladých ľudí na Západe s programom, stratégiou i taktikou ortodoxnej teórie socialistickej revolúcie, vzniknutej v iných časoch a v iných pomeroch, a vyžadujúcej dnes tým väčšiu kritickú revíziu, čím nespornejši je jej historický význam.

Treba ľutovať, že na kongrese nemohol odznieť plánovaný Marcuseho referát *O neobrátiteľnosti dejín*, dotýkajúci sa bezprostredne otázok revolučnej dialektiky historického procesu. Je to tým viac poľutovaniahodné, že prítomnosť Marcuseho, ktorého prístup k Heglovi ako k protagonistovi „negatívnej filozofie“ akcentuje prezentizmus, dialektické a prospektívne metodologické stránky jeho myslenia, mohla azda aj navodiť zmenu v celkovej atmosfére kongresu.

Ak je dnes hlavným nositeľom aktívneho záujmu o Hegla marxizmus, a ak je tento viac oficiálnou filozofiou socialistických štátov ako filozofiou revolučnej praxe, potom však bude asi posun v orientácii záujmu o Hegla smerom od jeho metódy k teórii, od princípov k systému, od kritiky k apológii a od prezentizmu k historizmu viac zákonitý, ako sa môže zdať na prvý pohľad. Ani marxistický záujem nestojí totiž pred protirečivosťou Heglovho systému nevinný. Aj on z neho excerptuje v súlade s ideologickými potrebami sociálnej štruktúry, v ktorej momentálne korení. A ťažko poprieť, že potreby konštituovaného socializmu sú iné ako revolučné hnutia, usilujúceho sa iba o jeho konštitúciu. Nehovoriac už o inom, o čom hovoril na kongrese ako o nebezpečenstve „regresívnej dialektiky“ Martin Kriele z NSR a o čom hovorí v Brechtových *Hovoroch na úteku* aj proletár Kalle: „Dostávali sme z Hegla výťahy. Z neho sa musí totiž vytiahnuť to, čo je na ňom najlepšie, ako keď jete raka. Zaujímal nás, lebo sme sa stretávali s hlbou rovnako žartovných vecí ako vy. Napríklad, že tí z nás, čo boli z ľudu a dostali sa do vlády, prešli natoľko komickými zmenami, že potom už neboli vo vláde z ľudu, ale z vlády.“¹

Hegel sa preto v dnešnom „socialistickom marxizme“ odcudzuje záujmom západného filozofického vedomia v každom prípade, nech už ide o pravicu, ktorej ide o upevnenie súčasného kapitalizmu, alebo nech ide o ľavicu, ktorej ide o jeho revolučné zrušenie. Snáď práve v tejto súvislosti je možné hlbšie vysvetliť hluchý priebeh tohoročného Heglovského kongresu, toho istého, ktorý bol ešte v predjanuárovej Prahe prvoradou kultúrnou udalosťou, ako protirečivo motivovanú reakciu francúzskej filozofickej verejnosti na pokračujúce tematické odcudzenie Hegla Západu. Javová stránka veci by nás však nemala mýliť. V tomto „odcudzovaní“ je bezpochyby čosi nezdravé: Hegel sa v ňom odcudzuje tomu podstatnému, čo práve robí Hegla Heglom — prevratnej dialektickej metóde. A potreba dialekticky analyzovaného a stimulovaného spoločenského pohybu v socialistickej spoločnosti preda sa nezaujíma, ale vzrastá, lebo objektívne aj subjektívne možnosti dynamiky tohto pohybu sa stupňujú. Záujem marxizmu o Hegla môže ostať „produktívnym záujmom“ len pokiaľ bude v jeho stredobode dialektická

¹ Bertold Brecht, *Hovory na úteku*, 53, Praha 1964.

podstata Heglovho myslenia. V opačnom prípade nič nie je v stave zabrániť jeho postupnému ochabovaniu, odbočovaniu od spoločensky závažných tém k spoločensky bezkonfliktným únikovým témam, uzatváraniu sa heglovskej reflexie do jej imanentnej problematiky a konečnej strate kvalitatívnej odlišnosti od „neproduktívneho záujmu“ konzervatívnej tematizácie Hegla, stelesňovanej doteraz filozofickým akademizmom.

Bola by ozaj večná škoda, keby tradícia tvorivej názorovej konfrontácie zo Ženevy, Salzburgu a Prahy mala v budúcom roku končiť v bezkonfliktnej historizujúcej pietnosti k Heglovi ako nemeckému géniovi, ku ktorej poskytne miesto a čas budúceho kongresu — oslavy dvestoročného výročia Heglovho narodenia v domácom pruskom prostredí — dostatok viac ako lákavých podnetov.